

Увод

Значај римског права

Иако је римска држава престала да постоји пре више од 1500 година, на великом броју правних факултета проучава се римско право као посебан предмет. Заиста изгледа чудно да ми данас, после толико векова, проучавамо правни поредак једне давно ишчезле цивилизације у којој постоји најсуровија експлоатација, где човек може бити предмет нечије својине.

Први разлог је у значају историје уопште. Као што студенти философије морају знати за Сократа, Платона, Аристотела, студенти архитектуре о разним стилевима, тако и правници треба да познају не само право какво је данас већ и његову прошлост. У историји готово ништа не ишчезава без остатака тако да су у данашњем друштву и човеку присутни и седименти давне прошлости. Сантајана је рекао „Онај ко се не сећа прошлости, осуђен је да је поново проживи”.¹

Римско право је део наслеђа из антике, које је богато и разноврсно, иако има мишљења да је оно данас непотребно. Римска држава је била велика и дуговечна. На њеном примеру можемо уочити како настаје један политички и правни поредак, којим се механизмима право прилагођава животу, какав је однос права и привреде.

Други разлог је у значају који римско право има на овом простору. Савремени правни системи, ако изузмемо оне који се темеље на Корану (земље шеријатског права) и неке егзотичне (Кина, Јапан), деле се на две групе: оне који су настали на традицијама римског права (земље „цивилног” права) и који су се развили под утицајем енглеског прецедентног система (Common Law). Породици „цивилног права” припада читава континентална Европа. Земље Источне Европе, после неуспелих експеримената, враћају се овом систему. Заједно са грчком философијом, римско право представља највиши домет, најдрагоценије искуство античке цивилизације. Оно је створило једну добру правну технику и терминологију, дало решења проблема који се могу појавити у сваком правном систему. Правни институти старог Рима, нарочито они из облигационог и стварног права, много су утицали на решења којима се и данас служимо. У време када су почели да се развијају градови и трговина, Европа је у средњем веку преузела („реципирала”) римско право, а прве грађанске кодификације су потомци зборника римског права, састављеног за владе Јустинијана, тзв. *Corpus iuris civilis*. Тако су до данашњих дана сачувани неки институти римског права: поделе ствари, заштита својине, државина, службености, класификације уговора.

Из овога произилази и **трећи разлог**: римско право је увод у савремено грађанско право. Оно нам омогућује боље схватање установа приватног права. Студент који добро научи римско право, лако ће савладати стварно, облигационо и наследно право. Оно је велика школа правне логике.

И на крају: захваљујући примени римског права у једном континуитету почев од средњег века, због његовог ауторитета и престижа, латински правни

1. George Santayana, *The Life of Reason*, т. I, гл. 12.

термини и правне изреке и данас су у употреби. Римски правници су умели да сажето и јасно изразе нека основна начела права, иако су избегавали дефиниције. Део тих изрека настао је у средњем веку, тумачењем римских текстова. Једна наша збирка има преко 6.500 оваквих изрека.¹ За неке правне термине имамо свој назив и он се употребљава упоредо са латинским: **уговор** за *contractus*; **правно неосновано обогаћење** за *condictiones sine causa*; **државина** за *possessio*. Али немамо своје називе за хипотеку, **својинску шужбу**, коју још увек зовемо *rei vindicatio*, за *actio Publiciana* или *Pauliana*. За реч *publicus* пронашли смо превод (**јавни**), али за *privatus* нисмо.

Једна од првих наука која је била предмет универзитетских студија било је римско право и први правни факултети су настали у XI веку у Италији. Зато је римско право најстарија друштвена наука и једна од најстаријих уопште. Већина ранијих мислилаца о друштву и економији, будући да још нису постојале социологија и политичка економија, били су по образовању правници, а римско право је било темељ универзитетских студија.

Неке похвале римском праву. Немачки философ и математичар с краја 17. и почетка 18. века, Лајбниц је писао: „После књига о геометрији, не постоји ништа што би се по снази и суптилности могло упоредити са списима римских правника, толико у њима има (интелектуалне) моћи и дубине”.² За средњовековне коментаторе римско право је „писани разум” (*ratio scripta*). Жиро сматра, са пуно разлога, да је овај правни систем „највеличанственији производ римске цивилизације”,³ а Шулиц да је „најчистији и најоригиналнији израз римског генија”.⁴ За Енгелса: „...без основа које су поставили Рим и Грчка не би било ни савремене Европе”,⁵ а да је римско право „најсавршеније од свих познатих права која се темеље на приватној својини”,⁶ „...тако да сва каснија законодавства нису могла ништа битно да побољшају у њему”.⁷

Узроци „правничке генијалности” Римљана

Откуда то да баш Римљани дају тако вредан и трајан допринос у историји права?

Њихово право, чак и у најранијим облицима, показује особине које импонују. Ни „краљевски закони” ни Закон 12 таблица не примењују ирационална доказна средства нити казне сакаћења. Римљани су доста рано открили неке правне институте које и врло цивилизовани народи старог века тек наслућују: службености, својину (као појам), државину, кривицу, накнаду штете, тестамент.

1. Било је покушаја, нарочито међу присталицама историјскоправне школе, да се висок домет Римљана у праву и примењеној политици објасни неким специфичним својствима овог народа, особинама њиховог „националног духа”, посебном обдареношћу за право. Истицано је како римски ђаци у

1 Стојчевић и Ромац, *Dicta et regulae iuris*, Београд, 1982.

2 Leibniz, *Opera*, IV, 3. стр. 267.

3 Giraud, *Histoire du droit romain*, Paris, 1897, стр. 177.

4 Schulz, *History of Roman Legal Science*, Oxford, 1953, стр. IV.

5 Engels, *Anti-Düring*, Београд, 1959, стр. 199.

6 Engels, н. дело, стр. 115.

7 Енгелс, О пропадању феудализма и настајању буржоазије, Београд, 1951, стр. 14.